

PAREIGOS ĮVERTINTI TARPVALSTYBINĮ POVEIKĮ APLINKAI POBŪDIS TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Jolanta Apolevič

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doktorantė

Viešosios teisės katedros asistentė

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius

Tel. (+370 5) 236 61 85

El. paštas: jolanta.apolevic@tf.vu.lt

Straipsnyje analizuojama svarbi tarptautinės (tarptautinės aplinkosaugos) teisės tema: aplinkosauginės problemos yra vienos iš aktualiausių šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje, ypač kai jos susijusios su tarpvalstybinį taršos poveikį turinčių objektų projektavimu ir statyba. Daugiausia mokslininkų ir praktikų nesutarimų dėl tarpvalstybinio poveikio aplinkai vertinimo (PAV) statuso kyla tada, kai nėra tarptautinės sutarties, nustatančios pareigą jį atlikti, o projektas (pvz., atominės jėgainės statybos) kelia pavojų padaryti tarpvalstybinę žalą. JT Tarptautinis Teisingumo Teismas 2010 m. sprendime apibrėžė šią pareigą kaip „bendrą tarptautinės teisės reikalavimą“, neišaiškinus, ar jis laikytinas tarptautinės paprotinės teisės norma, ar bendruoju teisės principu.

Im Artikel wird eine wichtige Frage des internationalen Umweltrechts erörtert: Aktuelle Umweltschutzprobleme sind eine der wichtigsten im heutigen Völkerrecht besonders im Zusammenhang mit der Projektierung und dem Bau der Objekte, die grenzüberschreitende nachteilige Umwelt-Auswirkungen haben könnten. Wissenschaftler und Praktiker beim Fehlen eines völkerrechtlichen Vertrags, der die Pflicht zur Durchführung der grenzüberschreitenden Umweltverträglichkeitsprüfung festschreibt, können sich nicht über den Status der grenzüberschreitenden Umweltverträglichkeitsprüfung einigen, wenn ein Projekt (z.B. Bau eines Kernkraftwerks) eine Bedrohung für die grenzüberschreitende Beschädigung darstellt. Der Internationale Gerichtshof hat im Jahre 2010 entschieden, dass die Pflicht zur Durchführung einer grenzüberschreitenden Umweltverträglichkeitsprüfung „allgemeine völkerrechtliche Verpflichtung“ darstellt, ohne zu präzisieren, ob die Pflicht zur Durchführung der grenzüberschreitenden Umweltverträglichkeitsprüfung sich aus Völkergewohnheitsrecht oder dem allgemeinen Rechtsgrundsatz des Völkerrechts zu entnehmen lässt.

Įvadas

Tarptautinis poveikio aplinkai vertinimas (toliau – PAV) yra pagrindinis tarptautinės aplinkosaugos teisės įrankis [38; 115]. Nepaisant atliekamos vertinimo funkcijos, jame nėra nustatoma konkrečių aplinkosaugos standartų; plati visuomenė projektu tik informuojama apie jo poveikį aplinkai ir yra padedama atsakingai institucijai pri-

imti galutinį sprendimą dėl projekto atei- ties. Tarpvalstybinio PAV atlikimo pareiga sunkiai skynėsi kelią tarptautinėje teisėje: nepaisant 1991 m. Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybinia- me kontekste (toliau – *Espoo* konvencija [10]), tarptautinės teisės nuostatos šioje srityje vis dar tebėra gana dviprasmės ir leidžia didelę diskreciją valstybėms ren-

giant PAV ir sprendžiant, ar atsižvelgti į kitų valstybių pastabas.

Didžiausių problemų kyla tada, kai tam tikra valstybė, projektuojanti tarpvalstybinį taršos poveikį turintį objektą, nėra Espoo konvencijos dalyvė: tada kyla klausimas, ar ji apskritai saistoma kokios nors pareigos atlikti tarpvalstybinį PAV ir konsultuotis su valstybėmis kaimynėmis. Pagal tarptautinę teisę tokia valstybė galėtų turėti pareigą atlikti PAV tik jeigu ši pareiga išplauktų iš kitų tarptautinės teisės šaltinių – paprotinės teisės arba bendrųjų teisės principų. Pagrindinė šiame straipsnyje keliami abejonė: ar tikrai pakanka įrodymų, kad reikalavimas atlikti tarpvalstybinį PAV yra tarptautinės paprotinės teisės norma? Iš pirmo žvilgsnio valstybės pritaria, kad potencialiai aplinkai reikšmingų sprendimų įtaka gretimoms teritorijoms turėtų būti išsamiai išanalizuota, tačiau jei toks PAV atliktas neadekvačiai ar apskritai nėra pateiktas, lieka neaišku, kaip vertinti tokios valstybės atsakomybę: ar ji atsiranda būtent dėl egzistuojančios tarptautinės paprotinės teisės normos pažeidimo? Atsakymas į šį klausimą yra ypač aktualus Lietuvai, nes kyla vienai kaimyninei valstybei (Rusijai), kuri nėra Espoo konvencijos dalyvė, projektuojant ir statant tarpvalstybinį taršos poveikį turinčius objektus (Nordsream dujotakis, Baltijos atominė elektrinė Kaliningrade (toliau – BAE)). Atrodo, Rusijos Federacija nėra įpareigota Espoo konvencijos ir neprivalo pagal ją pateikti Lietuvai Kaliningrade statomos jėgainės PAV¹.

¹ Turimoje Rusijos pateiktoje PAV ataskaitoje nėra atsakyta į Lietuvos iškeltus klausimus, neadekvačiai vertinami svarbūs tarptautinio poveikio aspektai – avarinė parengtis ir civilinė sauga, galima Nemuno ir Baltijos jūros radiacinė tarša; aikštelėje yra planuojamos praktiškai neišbandytos technologijos ir t. t.

Nepaisant į temos aktualumo [3], parengtų lietuviškų tarpvalstybinio PAV statuso studijų iš esmės nėra. Tarptautiniu mastu tarpvalstybinio PAV statuso tema yra sukėlusius daug ginčų tarptautinėse institucijose, apie tai rašoma šiame straipsnyje. Deja, iki 2010 m. balandžio JT Tarptautinis Teisingumo Teismas (toliau – Teismas / TTT) – kone vienintelė iš tarptautinių institucijų, galėjusių baigti šias diskusijas, taip pat vengė nagrinėti tarpvalstybinio PAV statuso ir turinio temą. 2010 m. balandžio 20 d. TTT priėmė svarbiausią su poveikio aplinkai vertinimu tarptautinės teisės kontekste susijusį sprendimą byloje dėl Urugvajaus upės pakrantėje esančio celiuliozės fabriko (Argentina prieš Urugvajų) (toliau – Celiuliozės fabriko byla [51]). Minėtas TTT sprendimas paskatino parengti šį straipsnį ir tapo jo analizės ašimi.

Teismas konstatavo, kad Urugvajus, pradėjęs statyti celiuliozės fabriką Urugvajaus upės pakrantėje, pažeidė 1975 m. Urugvajaus upės statutą (t. y. Urugvajaus ir Argentinos dvišalę sutartį, toliau – Sutartis / Statutas). Teismas *inter alia* nusprendė, kad Urugvajus pažeidė Sutartyje numatytus procesinius įsipareigojimus, neinformuodamas Argentinos ir nesikonsultuodamas su ja fabriko projektų planavimo etape (teismo sprendimas yra susijęs su atlikto poveikio aplinkai vertinimo kokybe). Teismas taip pat iš dalies palaikė Urugvajaus poziciją, nuspręsdamas, kad esminiai Sutarties įsipareigojimai nebuvo pažeisti.

Celiuliozės fabriko byla buvo iškelta Argentinai pateikus kaltinimus Urugvajui dėl savo įsipareigojimų, įtvirtintų Statute ir kituose tarptautinės teisės aktuose, pažeidimo, kai šalis, ne iki galo įvykdžiusi

konsultavimosi su Argentina procedūras, išdavė leidimą dviejų celiuliozės fabriko kompleksų statybai dviejų gretimų valstybių pasienyje. Argentina teigė, kad Urugvajus, išduodamas leidimą celiuliozės malūnų statybai, pažeidė Statute numatytus procesinius įsipareigojimus ir nesilaikė sutartyje nustatytų priemonių. Be to, Argentina teigė, kad Urugvajus pažeidė Espoo konvencijoje įtvirtintas paprotinės teisės normas ir esmines Sutarties sąlygas, nes fabriko veikla keltų žalą žmonių sveikatai ir upės aplinkai (šių argumentų Teismas nepalaikė).

Nors bylos pagrindą sudarė tariamas 1975 m. sutartinių įsipareigojimų pažeidimas, TTT savo sprendime padarė įdomią pastabą apie tarptautinėje teisėje egzistuojantį įsipareigojimą atlikti poveikio aplinkai vertinimą tarpvalstybiniame kontekste: „Šiuo požiūriu, įsipareigojimas saugoti ir išsaugoti, remiantis [Urugvajaus] Statuto 41 straipsnio a punktu, turi būti aiškinamas praktika, pastaraisiais metais sulaukusia tiek daug valstybių palaikymo, kad dabar, kai yra pavojus, kad planuojama pramoninė veikla tarpvalstybiniame kontekste gali turėti reikšmingą nepalankų poveikį, ypač bendriems ištekliams, atlikti poveikio aplinkai vertinimą gali būti laikoma bendrosios tarptautinės teisės reikalavimu (angl. *requirement under general international law*). Be to, jei nebus atliktas galimo tokios veiklos PAV, <...> bus laikoma, kad susirūpinimo (angl. *due diligence*) įsipareigojimas nėra tinkamai atliktas, taip pat su tuo susijęs įsipareigojimas laikytis budrumo ir prevencijos (angl. *vigilance and prevention*) principų

nėra tinkamai įvykdytas. <...> Nuolatinis poveikio aplinkai monitoringas turi būti vykdomas nuo veiklos pradžios ir, kur tai yra būtina, viso projekto gyvavimo metu.“ [51; 204]

Ši trumpa teismo sprendimo ištrauka sulaukė daug tarptautinės bendrijos dėmesio [39]. TTT pareiškė *inter alia*, kad kai projektas kelia pavojų sukelti tarpvalstybinę žalą, įsipareigojimas atlikti poveikio aplinkai vertinimą yra „bendrasis tarptautinės teisės reikalavimas“. Deja, Teismas nepatiksino ir neišanalizavo tikslios šio įsipareigojimo prigimties. Teismo sprendimą galima aiškinti dvejopai: įsipareigojimas įvertinti poveikį aplinkai tarpvalstybiniame kontekste yra arba tarptautinės paprotinės teisės norma, arba (nepavykus pagrįsti pirmo teiginio) bendrasis teisės principas, kuris yra bendras ir nacionalinei, ir tarptautinei teisei.

Šio straipsnio tikslas yra išnagrinėti pareigos įvertinti tarpvalstybinio poveikio aplinkai pobūdį tarptautinės teisės kontekste. Straipsnyje naudojamosi lyginamuoju, dokumentų analizės, sintezės ir apibendrinimo metodais, yra remiamasi tarptautinės, taip pat įvairių šalių nacionalinės teisės normomis ir jurisprudencija. Struktūriškai pirmiausia trumpai apžvelgiamos paprotinės teisės ir bendrųjų teisės principų sąvokos, taip pat nurodomi būdai ir priemonės, įrodantys, kad nagrinėjama norma gali būti priskirta atitinkamai vienam ar kitam tarptautinės teisės šaltiniui. Vėliau pateikiama PAV atlikimo nacionalinėse ir tarptautinėje teisinėse sistemose apžvalga. Pabaigoje, įvertinus aplinkybes, nustatomas įsipareigojimo pobūdis.

1. Paprotinės teisės ir bendrųjų teisės principų sąvokos

Visuotinai pripažįstama, kad tarptautinį paprotį, vieną iš tarptautinės teisės šaltinių, sudaro du elementai – objektyvusis elementas (valstybių praktika) ir subjektyvusis elementas (arba *opinio juris*, t. y. valstybių išreiškiamas įsitikinimas, kad atitinkama jų įgyvendinimo praktika yra teisiškai privaloma). Subjektyvusis elementas skiria tarptautinės paprotinės teisės normą nuo moralės normų ar geros valios išraiškos. Tarptautinio papročio formavimuisi reikšminga valstybių praktika turi atitikti šiuos reikalavimus: bendrumo, nuoseklumo (nors elgesio nesutapimo su taisykle atvejai nereiškia, jog atitinkama taisyklė negali susiformuoti), pakartotinumą (nors galimas „greitas“ paprotys, kurio laikosi nedaugelis valstybių), pastovumo (nors niekur nėra įtvirtintas konkrečios trukmės reikalavimas) [31; 194]; [43; 76]; [38; 23–24]. *Opinio juris* elemento egzistavimą nustatyti yra itin sudėtinga, nes šis procesas nėra apibrėžtas nei TTT jurisprudencijoje, nei tarptautinės teisės doktrinoje [36; 291]; [37; 34]. Platesnė tarptautinį paprotį sudarančių elementų nustatymo analizė pateikiama trečiojo darbo dalyje.

TTT Statuto 38 straipsnio c punkte pažymima, kad „bendrieji teisės principai, pripažįstami civilizuoatų tautų“ yra tarptautinės teisės šaltinis [5]. Principų reikšmė tebėra diskusijų objektas: vieni autoriai teigia, kad jie yra prigimtinės teisės imperatyvai; kiti tvirtina, kad šie principai egzistuoja tik neperžengiant tarptautinių sutarčių ir paprotinės teisės taikymo ribų ir tik kildami iš bendro valstybių sutari-

mo jie sukuria naujus tarptautinės teisės reikalavimus. [43; 99] Vis dėlto daugelis mokslininkų sutaria, jog privalomumo sąvybei įgyti šie principai nereikalauja pritarimo ar konkrečių valstybės veiksmų: jie egzistuoja, nesvarbu, ar valstybių praktika jiems paklūsta, ir formuoja TTT praktiką [35; 319]. Be to, šių principų specifika ta, kad jie įtvirtinti ir nacionalinėje, ir tarptautinėje teisėje bei galioja visai teisei sistemai.

2. Tarpvalstybinio PAV atlikimas nacionalinėse ir tarptautinėje teisinėse sistemose

Siekiant iširti tarptautinės teisės normos pobūdį, būtina ieškoti šios normos statuso įrodymų. Šioje dalyje nagrinėjami nacionalinės teisės aktai, sutartys, negriežtosios teisės (toliau – angl. *soft law*) nuostatos, tarptautinių organizacijų praktika, taip pat TTT sprendimai, kuriuose analizuojama pareiga įvertinti poveikį aplinkai tarpvalstybiniame kontekste, siekiant parodyti, ar ši pareiga yra paprotinės tarptautinės teisės norma, o jei ne, ar ji gali būti laikoma bendruoju teisės principu.

2.1. Nacionalinės teisės aktai ir tarptautinės sutartys

1969 m. Jungtinių Amerikos Valstijų nacionalinės aplinkosaugos politikos aktas (*National Environmental Policy Act*, toliau – NEPA) – yra laikomas pareigos įvertinti poveikį aplinkai pirmtaku pasaulyje. Akte įtvirtintas procesinis reikalavimas, pagal kurį federalinės agentūros esant tikimybei, kad svarbus federalinis veiksmas gali sukelti esminį poveikį žmogaus aplin-

kos kokybei, įpareigojamos parengti poveikio aplinkai ataskaitą [27]. Nors NEPA agentūroms nenumato jokių esminių išipareigojimų (griežtai nereikalauja, kad jos atsižvelgtų į PAV rezultatus, ir neliepia pasirinkti labiausiai aplinką tausojančio sprendimo), tačiau šis aktas priverčia priimančiuosius sprendimus įvertinti poveikį aplinkai ir sudaro sąlygas informacijai, surinktai atliekant tyrimus pasiekti plačiąją visuomenę. Iš to darytina išvada, kad NEPA – veikiausiai reikšmingiausias Jungtinių Amerikos Valstijų indėlis į tarptautinę aplinkosaugos teisę.

JAV priėmus NEPA, kai kurios šalys, tarp jų ir Lietuvos Respublika², taip pat nustatė nacionalinius poveikio aplinkai vertinimo procedūrų reikalavimus ([42; 591, 597]; [44; 247–248]; [30; 119–134]). Kita vertus, kad ir kaip tai atrodytų naudinga, pvz., tarptautinės atsakomybės ar laikinųjų apsaugos priemonių taikymo atžvilgiu, vis dar nėra visuotinės (universalios) sutarties, reikalaujančios, kad poveikio aplinkai vertinimas būtų atliekamas visada, kai veikla gali padaryti tarptautybinę žalą [36; 153–154]. Tokia situacija yra keista, nes, mokslininkų nuomone, 1972 m. Stokholmo

konferencijos Deklaracijos dėl žmogaus aplinkos [18] 21 principas, kuris laikomas svarbiu „tarptautinės aplinkosaugos teisės orientyru“, kaip tik turėtų būti suprantamas kaip procesinio reikalavimo tinkamai išreikšti susirūpinimą (angl. *show due diligence*), siekiant išvengti reikšmingos tarptautybinio pobūdžio žalos, įtvirtinimas [36; 156]. *John H. A. Knox* nurodo keletą tokios visuotinės sutarties nebuvimo priežasčių. Pirma, 21 principo formuluotės neapibrėžtumas kalbos požiūriu neleidžia interpretuoti jo kaip procesinio reikalavimo [36; 154–157]. Antra, plačiai paplitę nacionaliniai PAV teisės aktai taip pat gali užkirsti kelią visuotinei sutarčiai atsirasti. Nors reikalavimas atlikti PAV yra visuotinai pripažįstamas, šalių pagal jų jurisdikciją susikurtos sistemos visiškai skirtingai reglamentuoja minėto vertinimo atlikimo detales. Pasiiekti visuotinį susitarimą dėl procesinių dalykų būtų sudėtinga užduotis. Pagaliau, kadangi retai žala aplinkai laikoma išties visuotine (pvz., klimato kaita ir ozono sluoksnio plonėjimas), šalys yra labiau linkusios sudaryti sutartis su savo kaimynėmis ir taip išvengti žalos aplinkai visų pirma savo pasienio zonoje.

Nepaisant to, kad nėra universalios sutarties, kelios valstybės sudarė regionines sutartis, nustatančias išipareigojimus atlikti PAV konkrečiomis situacijomis, ypač bendrų jūrų išteklių apsaugos srityje, pvz.: 1974 m. Šiaurės šalių aplinkos apsaugos konvencija [14; 6 str.], 1978 m. Kuveito regioninė bendradarbiavimo konvencija dėl jūrų aplinkos apsaugos nuo taršos [12; XI str.], 1982 m. Regioninė konvencija dėl Raudonosios jūros ir Adeno įlankos aplinkos išsaugojimo (taip

² Pvz., Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatyme [1; 11 str.] nustatytas tarptautybinio PAV teisinis reglamentavimas, nurodoma, *inter alia*, 7 str. 6 d. 2 p., kad „Atsakinga institucija atlieka atranką ir priima išvadą, ar privaloma atlikti poveikio aplinkai vertinimą, atsižvelgusi į galimą veiklos <...> tarptautybinį poveikį“. Minėtas įstatymas yra suderintas su Espoo konvencijos reikalavimais (pvz., įstatymo 8 str. 13 d. įtvirtinta, kad planuojamai ūkinei veiklai taikomos tarptautybinio PAV procedūros pagal Espoo konvenciją, bei „<...> atsakinga institucija tvirtina programą, gavusi galinčios patirti neigiamą poveikį aplinkai Europos Sąjungos valstybės narės ir (ar) užsienio valstybės, kuri yra prisijungusi prie Konvencijos, atsakymą apie ketinimą dalyvauti tarptautybinio poveikio aplinkai vertinimo procese.“

pat sutartis, kurią sukurti paskatino visų pirma susirūpinimas tarša naftos produktais bendruose jūrų vandenyse) [15; XI str. 1 d.], 1986 m. Konvencija dėl Pietų Ramiojo vandenyno regiono aplinkos ir gamtos išteklių apsaugos (taip pat daugiausia dėmesio skiriama bendrai naudojamoms jūrų aplinkos apsaugai, tačiau dokumentas nėra skirtas vienos konkrečios taršos rūšies prevencijai) [7; 16 str. 2 d.], 1985 m. Pietryčių Azijos valstybių (ASEAN) asociacijos susitarimas dėl gamtos ir gamtos išteklių apsaugos (susitarimo taikymo sritis yra platesnė už anksčiau aprašytų dokumentų, nes į ją įeina visi regiono gamtos ištekliai, neatsižvelgiant į tai, ar jais yra dalijamasi su susitarimą sudarančiomis šalimis, ir į tai, ar jie yra unikalūs savo pobūdžiu) [7; 14 str., 20 str. 3 d.]. Geriausias regioninio aplinkosaugos susitarimo pavyzdys Amerikoje yra 1993 m. Šiaurės Amerikos susitarimas dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje (toliau – NAAEC), sudarytas tarp Kanados, Meksikos ir Jungtinių Amerikos Valstijų ir taikomas kartu su Šiaurės Amerikos laisvosios prekybos sutartimi (toliau – NAFTA) [28]. NAAEC 10 straipsnio 7 dalyje reikalaujama iš valstybių parengti sutarties rekomendacijas dėl siūlomų projektų, galinčių padaryti esminį reikšmingą tarpvalstybinį poveikį, PAV, ir šio reikalavimo rezultatas – Šiaurės Amerikos komisijos Bendradarbiavimui aplinkotvarkos srityje tarybos 1997 m. išleistas Šiaurės Amerikos tarpvalstybinio PAV susitarimo projektas [29]. Pietų Amerikoje, *Mercado Comum do Sul* (Pietų bendroji rinka, toliau – MERCOSUL) 1994 m. su rezoliucija Nr. 10/94 išleido Pagrindines aplinkosaugos politikos gaires, kur PAV

yra pripažintas ypatinga pietų regiono aplinkosaugos politikos priemone, kurią turi priimti visos šalys [13]. 2002 m. Centrinėje Amerikoje, *Sistema de la Integración Centroamericana* (Centrinės Amerikos integracijos sistema, toliau – SICA) priklausančių šalių aplinkos apsaugos ministerijų lygmeniu taip pat buvo susitarta parengti regioninį PAV susitarimą [34; 35].

Iš visų regioninių susitarimų dėl PAV išsamiausia yra 1991 m. Konvencija dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (Espoo konvencija), kurios narė nuo 1999 m. yra ir Lietuvos Respublika [10]. Jungtinių Tautų Europos ekonominės komisijos (toliau – UNECE) nariai sutiko nustatyti išipareigojimą jau ankstyvuju planavimo etapu įvertinti tam tikrų veiklos rūšių poveikį aplinkai, taip pat bendrą išipareigojimą pranešti ir konsultuotis dėl visų svarbių projektų [1; 11 str.], galinčių turėti reikšmingą neigiamą tarpvalstybinį poveikį. Espoo konvencijos reikalavimai taikomi visoms veiklos rūšims, galinčioms sukelti reikšmingą neigiamą tarpvalstybinį poveikį valstybių narių aplinkai, ir šis dokumentas neapsiriboja vien reikalavimu atlikti PAV, bet ir nustato nemažai procedūrų, kurių šalys privalo laikytis. Be to, Espoo konvencija turi galimybę plėstis, nes išgaliojus jos pirmajam 2001 m. pakeitimui, bet kokia Jungtinėms Tautoms priklausanti valstybė, ne tik UNECE narė, gali prisijungti prie sutarties. Būdamą regionine sutartimi, Espoo konvencija leidžia šalims sudaryti dvišalius susitarimus, sukuriant organizacinius mechanizmus arba išplečiant esamų organizacinių mechanizmų įgaliojimus [10; 8 str.] (pavyzdžiui, Suomijos ir Estijos su-

sitarimu dėl PAV tarpvalstybiniame kontekste buvo pasinaudota vykdant suomių atominių elektrinių, pvz., *Olkiluoto 3*, licencijavimo procedūras. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos vyriausybės taip pat sudarė susitarimą dėl Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste įgyvendinimo.

Reikia pridurti, kad tarptautiniuose susitarimuose dėl *konkrečių* aplinkosaugos problemų būtinai reikalaujama atlikti PAV. Svarbiose tarptautinėse sutartyse, kurias sudarant sprendžiamos visuotinės aplinkosaugos problemos ir kurias ratifikavo nemažai valstybių, yra nuostatos, reikalaujančios įvertinti vienos valstybės veiklos poveikį kitos valstybės teritorijai. Taip, rengiant 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvenciją (toliau – UNCLOS), šalių derybos truko kelerius metus, kol buvo pasiektas konsensusas beveik visais klausimais, susijusiais su žmogaus veikla jūroje [11; 206 str.]. Nuostatos, dėl kurių buvo susitarta, daugelyje šalių jau egzistavo tarptautinės paprotinės teisės taisyklių pavidalu [35; 739]. Be to, aplinkybė, kad 149-ios Konvenciją ratifikavusios valstybės prisiėmė išipareigojimą atlikti PAV, atsiradus tarpvalstybinės žalos rizikai, svarbu pabrėžti ir todėl, kad pati jos koncepcija yra palankiai vertinama tarptautinės bendruomenės.

Antarkties sutarties (1991 m.) Antarkties aplinkos apsaugos protokolo [6] 8 straipsnyje nustatyta, kad, prieš siūlant vykdyti tam tikrą veiklą žemyne, privalo būti „iš anksto įvertintas šios veiklos poveikis Antarkties aplinkai arba jai priklausančioms ar su ja susijusioms ekosistemos“. Tai yra dar vienas susitarimo dėl aplinkosaugos požiūriu svarbaus regiono

ir jo turimų išteklių, nuo kurių priklauso visų pasaulio valstybių gerovė, pavyzdys. Svarbu pažymėti, kad, nepaisant visų nesutarimų, teiginių apie suverenitetą ir ginčų dėl mineralų eksploatavimo teisės, kilusių rengiant sutartį, 45-ios sutartį pasirašiusios valstybės pripažino išipareigojimą atlikti PAV kaip išankstinę bet kokios veiklos, galinčios sukelti reikšmingą poveikį Antarktidos žemynui, sąlygą [35; 739].

Pagaliau pažymėtina 1992 m. Jungtinių Tautų biologinės įvairovės konvencija [8], kurios 14 straipsnio 1 dalies a punkte nurodoma, kad šalys „diegia atitinkamas procedūras, reikalaujančias atlikti ekologines ekspertizes dėl galimo savo siūlomų projektų reikšmingo neigiamo poveikio biologinei įvairovei“ ir „<...> kada tai tikslinga, sudaro galimybę šiose procedūrose dalyvauti visuomenei“.

Be abejo, nagrinėjant nacionalinių ir tarptautinių susitarimų dėl PAV procedūrų reglamentavimą, būtina paminėti nemažai Europos Sąjungos dokumentų³. Pagrindinis iš jų, aktualus šio straipsnio temai, būtų 2011 m. Europos Parlamento ir Tarybos išleista Poveikio aplinkai vertinimo direktyva [4], kurioje nustatyta valstybių narių pareiga „užtikrinti, kad prieš duodant sutikimą dėl projektų, galinčių daryti reikšmingą poveikį aplinkai, be kita ko, dėl savo pobūdžio, masto ar vietos, būtų atliekamas poveikio aplinkai vertinimas“. Europos Sąjungos parama PAV kurti tarpvalstybiniame kontekste spartina tolesnę šios koncepcijos plėtrą tarptautiniu mastu.

³ Šiame straipsnyje neskiriama daug dėmesio Europos Sąjungos reguliavimui PAV teisės srityje, nes ši tema jau yra visiškai išnagrinėta R. Ragulskytės-Markovienės darbe [41].

2.2. *Negriežtoji teisė (angl. soft law)*

Be sutarčių, būtinybę atlikti PAV nurodo daugelis *soft law* nuostatų. Nors *soft law* dokumentų reikalavimai nėra privalomi juos pasirašiusiems šalims, bet jie parodo bendras tarptautinei bendruomenei rūpinamas problemas, raidos tendencijas. *Soft law* gali daryti įtaką privalomų susitarimų aiškinimui, ji vaidina svarbų vaidmenį derybose dėl būsimų sutarčių, taip pat gali būti tarptautinio papročio (tarptautinės teisės principo) ar bendrojo teisės principo įrodymu. Toliau pateikiami keli *soft law* pavyzdžiai, susiję su tarpvalstybiniais PAV:

- 1) 1972 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2995 (XXVII) rezoliucija [18; 42] netiesiogiai perteikia PAV tarpvalstybiniame kontekste sąvoką ir yra vienas iš pirmųjų žingsnių įtvirtinant PAV atlikimo mechanizmo taisyklę tarptautinės teisės kontekste.
- 2) Jungtinių Tautų aplinkos apsaugos programos (toliau – UNEP) 1978 m. Bendrai naudojamų gamtos išteklių principai buvo pristatyti Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje, kuri savo ruožtu 1979 m. gruodžio 18 d. rezoliucijoje Nr. 34/186 pakvietė valstybes palaikyti įsipareigojimą atlikti PAV tarpvalstybiniame kontekste, taip įtvirtindama sąvoką kaip *soft law* normą [16; 4 principas].
- 3) 1987 m. UNEP aiškiai atkreipė tarptautinės bendrijos dėmesį į PAV, priimdama Poveikio aplinkai vertinimo tikslus ir principus [19].
- 4) Pati įtakingiausia iš formaliai neprivalomų nuostatų, pažymėta TTK straipsnių projekto dėl tarpvalstybinės žalos nuo pavojingos veiklos prevencijos

komentare [20; 7 str. 3 p.] bei skatinanti kurti nacionalinių poveikio aplinkai įvertinimo mechanizmus, be abejojimo, yra septynioliktasis Rio deklaracijos dėl aplinkos ir plėtros (toliau – Rio deklaracija) principas⁴: 1992 m. Jungtinių Tautų aplinkos ir plėtros konferencijoje (toliau – UNCED) Rio de Žaneire buvo priimtas svarbus dokumentas [9], kuriame paminėtas įsipareigojimas atlikti PAV. Rio deklaracijos 17 principu teigiama, kad „poveikio aplinkai vertinimas kaip valstybinė priemonė turi būti panaudojamas numatomai veiklai įvertinti, jeigu ši galėtų turėti reikšmingą žalingą poveikį aplinkai ir yra kompetentingos šalies valdžios sprendimo objektas“. Darbotvarkės 21 veiksmų programa toliau rekomenduoja, kad visos šalys turėtų užtikrinti, jog prieš priimant tam tikrus sprendimus būtų atliktas PAV (7. 41 dalis). Nors įsipareigojimas atlikti PAV tarpvalstybiniame kontekste nėra šių dokumentų objektas, jau pats faktas, kad juose fiksuojamos PAV nuostatos, reiškia, kad ši koncepcija yra priimtina 172 šalims, dalyvavusioms 1992 m. UNCED konferencijoje – vienoje iš svarbiausių Jungtinių Tautų aplinkosaugos klausimų sprendimo pastangų.

- 5) Esminiu *soft law* vystymu PAV srityje laikomas JTO Tarptautinės teisės komisijos (toliau – TTK) 2001 m. straipsnių dėl tarpvalstybinės žalos nuo pavojin-

⁴ Be to, manytina, aktualus yra ne tik Deklaracijos 17, bet ir 19 principas, teigiantis, kad „Valstybės laiku turi teikti viena kitai pranešimus bei atitinkamą informaciją apie veiklą, kuri galėtų turėti poveikio aplinkai, ir iš anksto geranoriškai dėl to tartis“.

gos veiklos prevencijos, projektas [20], kurio 7 straipsnyje nustatyta, kad visi sprendimai, susiję su potencialiai aplinkai kenksmingos veiklos leidimu, „turi būti pagrįsti galimos tarpvalstybinės žalos įvertinimu“. Deja, savo straipsnių projekto komentaruose TTK neapibendrina valstybių praktikos ir *opinio juris* PAV srityje bei nenurodė požymių, rodančių naujos paprotinės teisės normos atsiradimą, tačiau tokio straipsnių projekto tarpvalstybinio PAV tema kūrimas yra esminis žingsnis taisyklių konsolidavimo link, turint omeny itin gerai vertinamą Tarptautinės teisės komisijos autoritetą⁵ ir jos tikslus skatinant tarptautinės teisės kodifikavimą.

- 6) Dauguma tarptautinių organizacijų taip pat įtraukė į savo praktiką pareigą įvertinti poveikį aplinkai. Tai yra ypač svarbu kalbant apie tarptautines finansų institucijas, nes šie subjektai *inter alia* nustato pasaulinės ekonomikos taisykles, o jų privalo laikytis vyriausybės ir korporacijos visame pasaulyje [35; 1583].
- a) Kaip svarbus pavyzdys galėtų būti paminėtas Pasaulio bankas. Banko veiklos statute (angl. *Operational Manual*) nustatyta veiklos politika, privaloma jo darbuotojams. Iš pradžių, 1979 m., reikalavimas atlikti PAV egzistavo tik kaip Banko veiklos direktyva, bet 1999 m. ji buvo pervadinta į Veiklos strategiją 4.01

⁵ Paskutiniame 2012 m. vasario 3 d. sprendime [54; 64, 77–79] TTT pripažino papročio, susijusio su valstybės imunitetu, egzistavimą remdamasis *inter alia* dar neįsigaliojusios 2004 m. JTO Valstybių ir jų nuosavybės jurisdikcinių imunitetų konvencijos TTK komentaru, kuriame TTK aiškino, jog konvencijos 12 straipsnis įkūnija paprotinės teisės normą.

(atnaujinta 2007 m. kovo mėnesį) [22], kurioje nustatyta, kad „<...> poveikio aplinkai vertinimas turi užtikrinti, kad projektai, siekiantys Banko finansavimo, yra išsamūs, aplinkai palankūs ir tokiu būdu tas turi pagerinti sprendimų priėmimo procesą“.

- b) Regioniniai daugiašaliai plėtros bankai, tokie kaip antai: Amerikos plėtros bankas (IDB) [23], Azijos plėtros bankas (ADB) [24], Afrikos plėtros bankas (AfDB) [25] ir Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas (EBRD) [26] iš siekiančiųjų gauti projektams paskolas ir dotacijas taip pat reikalauja atlikti PAV.
- c) Pasaulio sveikatos organizacija (toliau – WHO) oficialiai pareiškė apie savo išitraukimą į aplinkos poveikio sveikatai vertinimo sritį dar 1982 m. išleisdama Pasaulio sveikatos asamblėjos patvirtintą rezoliuciją WHO/35.17, kurioje siekiama remti sveikatos ir saugos aspektų įtraukimą į poveikio aplinkai vertinimo procedūras ir skatinti valstybes nares atlikti visų pagrindinių vystymo projektų poveikio aplinkai vertinimą [44; 257].
- d) Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (toliau – OECD) 1979 m. išleido Tarybos rekomendaciją dėl reikšmingą įtaką aplinkai turinčių projektų vertinimo, kurioje siūloma valstybių narių vyriausybėms įtraukti aplinkosaugos aspektus į regioninio ir žemės naudojimo planavimo veiklą ir naudoti PAV mechanizmą priimant sprendimus

dėl leidimų išdavimo projektams, galintiems turėti reikšmingą poveikį aplinkai [17].

2.3. *Tarptautinių teismų sprendimai*

Tarptautiniai teismai keliose savo bylose tiesiogiai ir netiesiogiai yra susidūrę su išsipareigojimo atlikti PAV tarpvalstybiniame kontekste klausimais. Iki sprendimo Celiuliozės fabriko byloje teismai nesiryžo paremti pažangių ir reikšmingų tarptautinių aplinkos apsaugos išsipareigojimų teorijos.

Pirma byla, kurioje TTT susidūrė su reikalavimu atlikti PAV, buvo Branduolinių bandymų byla (1995 m.) [49]. 1974 m. Branduolinių bandymų byloje Australija ir Naujoji Zelandija pateikė atskirus skundus dėl Prancūzijos vykdomų branduolinių bandymų atmosferoje virš Ramiojo vandenyno [48]. Kadangi Prancūzija pranešė nutrauksianti savo branduolinę veiklą, byla buvo nutraukta. 1995 m. Prancūzija nusprendė atlikti branduolinius bandymus po žeme. Naujoji Zelandija bandė atnaujinti 1974 m. bylą (nes tuo metu Prancūzija buvo jau denonsavusi savo TTT jurisdikcijos pripažinimo deklaraciją) ir ginčyti *inter alia*, kad tarptautinė paprotinė teisė įpareigoja Prancūziją atlikti poveikio aplinkai vertinimą prieš vykdant bet kokius branduolinius bandymus [49; 288, p. 6], bet TTT atmetė Naujosios Zelandijos prašymą, nes šiuo atveju bandymai buvo vykdomi po žeme, ir 1974 m. sprendimas nebuvo pažeistas [49; 288, p. 62]. Vis dėlto, plėtojant straipsnio temą, ši byla yra svarbi tuo, kad joje savo atskirąją nuomonę pareiškė teisėjas C. G. Weeramantry. Jis patvirtino, kad išsipareigojimas atlikti PAV papildo atsargumo principą (angl. *precautionary*

principle), be to, šis išsipareigojimas su laukė pakankamai tarptautinio dėmesio ir pripažinimo, todėl turi būti pripažintas Tarptautinio Teisingumo Teismo. Teisėjas padarė išvadą, kad „... Poveikio aplinkai vertinimo principas turėtų būti *prima facie* taikomas dabartinės tarptautinės aplinkosaugos teisės kontekste“ [49; 344–345].

Gabrcikovo-Nagymaros byloje dėl bendro Vengrijos ir Čekoslovakijos šliuzų ir užtvankų statybų Dunojaus upėje projekto Vengrija nusprendė atsisakyti savo projekto dalies dėl neva nepakankamų žinių apie ekologinį poveikį upės aplinkai [38; 174–176]. Vengrija tvirtino, kad atliekant su konstrukcijomis susijusius tyrimus buvo netinkamai įvertintas projektų poveikis [45; 7, 41]. Nors teismas neanalizavo labiausiai su byla susijusių procesinių išsipareigojimų pobūdžio ir turinio, t. y. išsipareigojimo atlikti poveikio aplinkai vertinimą ir nuolatinę aplinkos monitoringą [38; 185], teisėjas C. G. Weeramantry ir šį kartą pareiškė savo atskirąją nuomonę, kad pareiga atlikti PAV yra tarptautinės aplinkosaugos teisės principas (angl. *principle of international environmental law*), kuris buvo įtrauktas į dvišalės sutarties nuostatas: „Esamu aplinkos apsaugos teisės vystymosi etapu tarptautinės sutartys, kurios pagrįstai yra laikomos turinčiomis reikšmingą poveikį aplinkai, yra aiškinamos kaip sutartys, kuriose numatytas išsipareigojimas atlikti tokio poveikio aplinkai vertinimą, taip pat išsipareigojimas vykdyti kiekvieno projekto reikšmingo poveikio aplinkai monitoringą, nesvarbu, ar sutartis tą *expressis verbis* nurodo, ar ne“ [45; 108, 112]

Trečioje iš reikšmingesnių tarptautinių teismų nagrinėjamų bylų analizuojamas ne

tik PAV klausimas, bet ir atsargumo principas. Airijos Jungtinei Karalystei iškeltos bylos (toliau – MOX byla) [46] *inter alia* pagrindas – Jungtinės Karalystės, 2001 m. išdavusios naujai *Sellafield* atominei elektrinei leidimą gaminti sumaišytų oksidų (MOX) kurą, remiantis 1993 m. poveikio Airijos jūros aplinkai vertinimu, savų išpareigojimų pažeidimas pagal Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos 206 straipsnį ir paprotinį „nuolatinio poveikio aplinkai vertinimo“ principą, įtvirtintą Tarptautinio Teisingumo Teismo. Jungtinė Karalystė neva dėl komercinės paslapties neatskleidė informacijos apie būsimos gamyklos veiklą, taip pat duomenų apie planuojamą perdirtbti kuro kiekį. Airija kreipėsi į Tarptautinį jūrų teisės tribunolą (ITLOS) (toliau – Tribunolas) [46] ir į arbitražo teismą, sudarytą pagal 1982 metų Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos VII priedą prie TTT (UNCLOS) [47]. 2011 m. gruodį ITLOS pritaikė laikinas apsaugos priemones, neįpareigodamas stabdyti statybų, o nurodydamas pradėti bendradarbiauti, keistis informacija ir nedelsiant surengti konsultacijas. 2007 m. Airija atsiėmė skundą iš UNCLOS arbitražo teismo.

Nagrinėjant tarptautinio tribunolo sprendimą MOX byloje darytinos sunkiai darančios išvados. Viena vertus, kaip ir Celiuliozės fabriko byloje, yra teigiama, jog PAV atlikimo būtinybė preziumuojama, net jei faktinis pavojus žmonėms ar gamtai yra mažas, neaiškus, o galima žala nėra nepataisoma. Kita vertus, Tribunolo teigimu, tarpvalstybinio PAV trūkumų egzistavimas nėra pakankama statybų stabdymo priežastis ir 1999 m. Pietų paprastųjų tunų bylos (ITLOS Tribunolo

byla) [52] taisyklė, jog kai yra mokslinis neapibrėžtumas, Tribunolas skiria laikinąsias apsaugos priemones⁶, netaikytina šios bylos aplinkybėmis.

Natūralu, kad tokia teisinio požiūrio kaita nuo Pietų paprastųjų tunų bylos laikų dėl kelių priežasčių sulaukė nemažai tų pačių Tribunolo teisėjų kritikos. Pirma, šiam ginčui yra būdinga visiška mokslinių įrodymų stoka, tai nulemia Pietų paprastųjų tunų bylos „mokslinio neapibrėžtumo“ susidarymą ir atitinkamai pagrindą taikyti laikinąsias apsaugos priemones. Antra, *ad hoc* teisėjas A. Székely pažymėjo Tribunolo veiksmų nenuoseklumą, kai, viena vertus, jis konstatuoja nepakankamą situacijos rimtumą, kad reikėtų taikyti laikinąsias apsaugos priemones, o kita vertus, nurodo Airijai ir Jungtinei Karalystei surengti konsultacijas. Tokiais savo veiksmais Tribunolas parodo, kad „MOX gamyklos veikla gali turėti tokį poveikį, kuriam atsirasti Airija bando užkirsti kelią“ (pvz., Tribunolas

⁶ Pietų paprastųjų tunų (įtrauktų į nykstančių rūšių sąrašą) (*Southern Bluefin Tuna Case*) byloje Tarptautinis jūrų teisės tribunolas (1999 m. bylos 3 ir 4 ITLOS) nurodė Japonijai nedelsiant sustabdyti eksperimentines žuvininkystės programas ir uždėjo kitas laikinas apsaugos priemones visoms bylos šalims, t. y. laikytis seniau nustatytų tunus tausojančių kvotų, pradėti derybas ir pasiekti naują susitarimą su kitomis valstybėmis, vykdančiomis tunų žvejybą. Beprecedentis bylos pobūdis yra tas, jog Teismas pritaikė, nors pažodžiui to neįvardijo, atsargumo principą žvejybai ir nuo tų laikų atsargumo principas plačiai taikomas tarptautinėje aplinkosaugos teisėje, nors pats principo kaip paprotinės teisės normos statusas yra diskutuotinas ir lieka neišspręstas (plačiau : Simon Marr: *Southern Bluefin Tuna Cases: the Precautionary Approach and Conservation and Management of Fish Resources*; Prieiga per internetą: <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/11/4/815.full.pdf>>) [žiūrėta 2012-03-17]. Taip pat ši byla pabrėžė bendradarbiavimo ir derybų svarbą tarptautinėje regioninėje organizacijoje (Plačiau: prieiga per internetą: <<http://courses.kvasaheim.com/ps376/briefs/kehancockbrief4.pdf>>) [žiūrėta 2012-03-17].

„padarė klaidą vertindamas įsteigtą gamyklą atskirai nuo likusio *Sellafield* komplekso, turinčio prastą saugumo istoriją“). Todėl Tribunolas „turėtų labiau reaguoti į Airijos pastabas dėl atsargumo principo, atsižvelgdamas į mokslinį netikrumą ir taikyti Pietų paprastųjų melsvųjų tunų bylos“ teoriją [46].

Naujoje Celiuliozės fabriko byloje [51] Argentina apkaltino Urugvajų savavališkai priėmus sprendimą pritarti dviejų celiuliozės fabriko kompleksų statyboms Urugvajaus upės pakrantėje. Šalys sutarė, kad sprendimas dėl projekto gali būti priimamas tik atlikus PAV procedūras. Urugvajus pristatė dokumentą, tačiau Argentina ginčijo Urugvajaus atliktų tyrimų tinkamumą. Šitoje byloje TTT pagaliau visiškai tvirtai ir nedviprasmiškai pasisakė dėl pareigos atlikti poveikio aplinkai vertinimą tarpvalstybiniame kontekste. Teismas paskelbė, kad „dabar, kai yra pavojus, jog planuojama pramoninė veikla tarpvalstybiniame kontekste gali turėti reikšmingą nepalankų poveikį, ypač bendrai naudojamiems ištekliams, poveikio aplinkai vertinimo atlikimas gali būti laikomas *bendruoju tarptautinės teisės reikalavimu*“. Teisėjas *C. Trindade*, išreiškdamas savo atskirąją nuomonę, išplėtojo anksčiau teisėjo *C. G. Weeramantry* išreikštą mintį, kad atsargumo principą sudaro procedūrinis reikalavimas atlikti poveikio aplinkai vertinimą: „Tiek, kiek yra kalbama apie aplinką, atsargumo principo iškilimas davė pradžią reikalavimui atlikti išsamius poveikio aplinkai vertinimus, taip pat įsipareigojimui pranešti apie juos ir pasidalyti informacija su vietos gyventojais (išskirtiniais atvejais, net su tarptautine bendrija)“

[51; 71]. „Galiu tik pridurti, kad atsargumo principas, mano nuomone, negali būti tapatinamas su pertekliniu reguliavimu, bet labiau su pagrįstu vertinimu atsižvelgus į tikėtiną riziką ir mokslines abejones (*supra*). Tai gali būti pasiekta atlikus išsamų poveikio aplinkai vertinimą, vykdant tolesnius aplinkosaugos klausimų tyrimus, taip pat atliekant kruopščią rizikos analizę iki atitinkamų leidimų išdavimo“ [51; 96].

3. Pareiga įvertinti poveikį aplinkai tarpvalstybiniame kontekste kaip tarptautinės paprotinės teisės norma

Pateikta PAV atlikimo scenarijų nacionalinėje ir tarptautinėje teisinėse sistemose apžvalga rodo, kad pareiga įvertinti poveikį aplinkai laikoma ne besiformuojančia norma, bet įsitvirtinusi tarptautinės teisės reikalavimu. Tą patvirtino ir TTT byloje dėl celiuliozės fabriko Urugvajaus upės pakrantėje, nors išsamiai ir nepaaiškino reikalavimo pobūdžio. Tai nėra neiprasta: TTT savo sprendimuose dažnai neišskiria dviejų kategorijų – „bendrujų teisės principų“ ir „tarptautinės paprotinės teisės normos“ [37; 163]. Surinkus ir įvertinus aplinkybes, bus pabandyta atsakyti, ar pareiga atlikti tarpvalstybinį PAV yra tarptautinės paprotinės teisės norma, o jei ne – ar jai gali būti suteiktas bendrosios teisės principo statusas.

Minėta, kad, norėdamas patikrinti, ar įsipareigojimas įgavo paprotinės teisės normos statusą (*D. Hunter* žodžiais, „labiau empiriniu negu normatyviniu požiūriu“ [35; 314]), tyrėjas turi nustatyti, kad valstybės tam tikrą laiką jo bendrai ir nuosekliai laikosi ir kad šios pareigos atlikimo privalomumas yra kilęs iš įsitikinimo, jog atitin-

kama jo įgyvendinimo praktika yra teisiškai įpareigojanti. Kitaip tariant, turi būti parodyta valstybių praktika ir jų *opinio juris*. Būtent tokios analizės sekos nuosekliai laikosi TTT savo sprendimuose, kai nagrinėja papročio įrodymo problematiką. Kaip antai, TTT savo paskutinėje *Jurisdikcinių imunitetų* (Vokietija prieš Italiją) byloje [54] cituoja sprendimo ištrauką iš 1985 m. *Kontinentinio šelfo* bylos [53]: „Yra nenuginčijama, kad tarptautinės paprotinės teisės egzistavimą patvirtinančių įrodymų derėtų visų pirma ieškoti realioje valstybių praktikoje ir jų *opinio juris*, nors konvencijos gali vaidinti svarbų vaidmenį įrodant ir apibrėžiant taisykles, kylančias iš papročio, arba jį plėtoti.“) Atliekant tarpvalstybinį PAV daugiau keblumų kyla nustatant būtent pirmąjį tarptautinį paprotį sudarantį elementą, tad analizė pradedama nuo mažiau mokslininkų diskusijų keliančio *opinio juris*.

3.1. *Opinio juris*

Opinio juris nustatymas turi būti traktuojamas kaip fakto klausimas, o oficialių valstybės asmenų veiksmai ir pareiškimai gali būti analizuojami kaip objektyvus jų atstovaujamų valstybių įsitikinimų įrodymas. Remiantis šia prielaida, anksčiau pateiktų faktų visiškai pakanka įrodyti, kad valstybės iš tikrųjų yra įsitikinusios, jog esant tarpvalstybinei žalos rizikai jos turi įsipareigojimą atlikti aplinkos vertinimą.

1) Pirma, didžiulis šalių, priėmusių nacionalinius PAV teisės aktus, skaičius⁷

⁷ B. Sadler savo studijoje „Environmental Assessment in a Changing World: Final Report of the International Book of the Effectiveness of Environmental Assessment“ (Ottawa: CEAA, 1996) nurodo, kad tokių valstybių skaičius buvo perkopęs šimtą dar 1996 metais.

rodo, kad valstybės į savo teisės sistemas reikalavimą atlikti PAV įtraukė kaip teisinę pareigą. Tai yra pirmas žingsnis suvokiant, kad šio reikalavimo ribos turėtų būti išplėstos, kai poveikis aplinkai peržengia atitinkamos valstybės sienas. Juk jei veikla kelia reikšmingą neigiamą tarpvalstybinį poveikį, preziumuojama, kad tai yra svarbus projektas, kuriam nacionaliniai PAV reikalavimai jau buvo pritaikyti. Kai viena gretima šalis pareikalauja atlikti tokio projekto tarpvalstybinį PAV vertinimą, vadovaujantis abipusiškumo (angl. *reciprocity*) principu, iš jos galima tikėtis, kad sprendama savo pačios rengiamo projekto leistinumo problemas ji taip pat vertins tarpvalstybinės žalos riziką. Taigi, jei visos šalys priima reikalavimus atlikti PAV, vadinasi, jos ne vien tiki, kad tai yra teisė, bet tai iš tikrųjų yra teisė šių valstybių teritorijose, o tai patvirtina *opinio juris* egzistavimo prielaidą.

- 2) Antra, įvairios tarptautinės regioninės sutartys, įtvirtinančios pareigą atlikti PAV tarpvalstybiniame kontekste (taip pat nemažai ES teisės aktų), jau apima didelę dalį pasaulio teritorijos. Nors kai kurie iš šių susitarimų reikalauja poveikio aplinkai vertinimą atlikti tik išskirtiniais atvejais (kai tai susiję su bendrai naudojamais išteklių), tai vis dėlto įrodo šalių įsitikinimą tarpvalstybinio PAV būtinumu ir pareigą jį atlikti.
- 3) Trečia, PAV nuostatų egzistavimas svarbiose universaliose aplinkosaugos sutartyse (UNCLOS, Antarkties sutarties (1991 m.) Antarkties aplinkos apsaugos protokolais ir 1992 m. konvencija dėl biologinės įvairovės) taip pat yra

opinio juris įrodymas. Rengiant šiuos susitarimus vyko ilgos ir sudėtingos nemažo skaičiaus valstybių derybos ir vis dėlto reikalavimas atlikti PAV išliko ir buvo įtrauktas į galutinius tekstus. Tai yra tvirtas tarptautinės bendruomenės įsitikinimo šio reikalavimo būtinumu įrodymas.

- 4) Ketvirta, daug *soft law* aktų nuostatų, rekomenduojančių taikyti PAV, yra įrodymas, kad tarpvalstybinio PAV sąvokos supratimas pasiekė brandžią stadiją. 1972 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2995 (XXVII), UNEP 1978 m. Bendrai naudojamų gamtos išteklių principai, UNEP 1987 m. PAV tikslai ir principai, 1992 m. Rio deklaracija, Darbotvarkė 21 ir 2001 m. TTK straipsnių projektas dėl tarpvalstybinės žalos aplinkai prevencijos – visi šie dokumentai yra bendro tarptautinio sutarimo dėl reikalavimo atlikti tarpvalstybinį PAV įrodymas.
- 5) Penkta, nors Tarptautinės teisės komisija savo Straipsnių projekte [20], kalbėdama apie tarvalstybinį PAV, deja, nesiremia valstybių praktikos ir jų pozicijų apibendrinimais, bet valstybių dalyvavimo straipsnyje minimose tarptautinėse sutartyse masiškumas, jų balsavimas⁸ dėl atitinkamų tarptautinių organizacijų aktų, yra svarus argumentas valstybių *opinio juris* nustatyti. Pavyzdžiui, 1972 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2995 (XXVII) rezoliucija [18; 42] buvo priimta 115 (iš 125 galimų) balsų dauguma.

⁸ Dažniausiai Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijoms yra pritariama ne balsavimu, o konsensu, pvz., 1979 m. rezoliucija 34/186 [16].

- 6) Šešta, dauguma tarptautinių finansų institucijų, pvz., Pasaulio bankas, regioniniai plėtros bankai, kurių nuomonė svarbi visiems pasaulio ekonomikos veikėjams, savo praktikoje taip pat yra įdiegusios reikalavimą atlikti PAV.
- 7) Galiausiai TTT pripažino pareigą įvertinti poveikį aplinkai tarpvalstybinia-me kontekste kaip tarptautinės teisės normą *Celiuliozės fabriko* byloje. Šis TTT pareiškimas yra reikšmingiausias *opinio juris* įrodymas, parodantis TTT svarbą tarptautinės teisės plėtrai. Deja, kadangi tarpvalstybinio PAV statusas nebuvo pagrindinis bylos klausimas, TTT plačiai nenagrinėjo papročio įrodymo problematikos kaip *Jurisdikcinių imunitetų* byloje. *Celiuliozės fabriko* byloje yra būtina atskirti (a) reikalavimus atliekamo tarpvalstybinio PAV turiniui (TTT nagrinėjamoje byloje pasisakė, kad reikalavimai PAV turiniui, įtvirtinti Espoo konvencijoje, nėra laikomi kodifikuota paprotine teise kaip teigė Argentina [50; 203, 215]) ir (b) šiame straipsnyje nagrinėjamą reikalavimą apskritai atlikti tarpvalstybinį PAV, kurio priskyrimo tarptautinei paprotinei teisei TTT nepaneigė. Kalbant apie pastarąjį teiginį, reikėtų pridurti, kad lygiai taip pat kaip TTT šioje byloje kildina prevencijos principą (angl. *prevention principle*) iš susirūpinimo (angl. *due diligence*) principo (abu vadinant paprotinėmis taisyklėmis (angl. *customary rule*) [50; 101]) – lygiai taip pat iš šių principų yra kildinama procesinė paprotinė tarpvalstybinio PAV norma.

3.2. Valstybių praktika

Kalbant apie pirmojo iš minėtų tarptautinių paprotį sudarančių elementų nustatymą, t. y. valstybių praktiką, minėtinas JT TTK pranešimas „Būdai ir priemonės padaryti paprotinės teisės įrodymus lengviau priimanam“ [21]. Šiame dokumente Komisija pateikia siūlymą valstybės praktinės veiklos įrodymų ieškoti sutartyse, nacionalinių ir tarptautinių teismų sprendimuose, nacionalinės teisės aktuose ir tarptautinių organizacijų praktikoje. Mokslininkų taip pat siūlomos priemonės – Generalinės Asamblėjos rezoliucijos ir TTK straipsnių projektai [43; 82]. TTT *Jurisdikcinių imunitetų* byloje [54; 55]) nurodo, kad „Ypač svarbios valstybių praktikos galima aptikti nacionalinių teismų sprendimuose, kuriuose yra susiduriama su <nagrinėjamu> klausimu; tų valstybių teisiniame reguliavime, kuris buvo sukurtas <nagrinėjamų problemų> sprendimui; valstybių skunduose, pateiktuose užsienio teismuose bei valstybių padarytuose pareiškimuose <...> išsamiai išnagrinėjus <klausimą> Tarptautinės teisės komisijos atliktose studijose ir po to Jungtinių Tautų konvencijų priėmimo kontekste“.

Naudojant šiuos kriterijus, remiantis pateiktų tarpvalstybinio PAV atlikimo scenarijų apžvalga, darytina išvada, jog įrodymų apie egzistuojančią valstybių praktiką (ir atitinkamai leidžiančių tvirtinti, kad tarpvalstybinio PAV atlikimo reikalavimas yra tarptautinės paprotinės teisės norma) pakanka. Su tokiu teiginiu sutinka ir profesorius *N. A. Robinson*, kuris dar 1992 metais yra užsiminęs, kad minėtas visame pasaulyje įsigaliojantis PAV mechanizmas yra „besiformuojančio valstybės praktikos

modelio įrodymas“, kuris „tampa tarptautinės paprotinės teisės norma, reikalaujančia, kad valstybės vykdytų veiksmingą PAV prieš imdamosi veiksmų, galinčių neigiamai paveikti bendrai naudojamus gamtos išteklius, kitos šalies aplinką arba bendrą Žemės palikimą“ [42; 602].

Tačiau yra būtina paminėti *D. Bodansky*, *John H. Knox* ir *Brian D. Lepard* pozicijas, prieštaraujančias minėtai nuomonei – visų pirma dėl to, kad vis dar nėra atsakyta į klausimus: Ar tikrai visos šios tarptautinės sutartys, nacionalinės teisės ir *soft law* nuostatos įrodo realią valstybių praktiką? Ką daryti, jei šalis savo tarptautinėse sutartyse, nacionalinės teisės aktuose ir *soft law* dokumentuose išreiškia savo įsitikinimą dėl pareigos vykdyti tarpvalstybinį PAV būtinumo, tačiau realiai, iškilus tarpvalstybinės žalos rizikai, tokio vertinimo neatlieka?

3.3. Alternatyvios teorijos

Yra nuomonių, kad faktinės valstybių praktikos, susijusios su tarpvalstybinio PAV atlikimu, įrodymų nėra ar bent jau visų anksčiau pateiktų įrodymų nepakanka tvirtai teigti, jog valstybės iš tikrųjų laikosi to, ką jos pareiškė esant teisės norma, ir dėl to reikalavimas atlikti tarpvalstybinį PAV negali būti laikomas tarptautinės paprotinės teisės reikalavimu. Be abejo, tai yra diskutuotinas klausimas ir kartais tenka pripažinti, kad, nepaisant visų susitarimų ir nacionalinės teisės aktų dėl reikalavimo atlikti PAV, tam tikrų nesilaikymo pavyzdžių yra:

- 1) Kelios TTT iškeltos bylos, kuriose yra ginčijamasi dėl tarpvalstybinės taršos, dar kartą patvirtina valstybių

praktikos nenuoseklumą. Pavyzdžiui, *Gabrcikovo-Nagymaros* ir *Celiuliozės fabriko* bylose, atsakovai buvo atlikę ginčijamų projektų PAV, bet ieškovai vis tiek ginčijo vertinimų tinkamumą. Kita vertus, 1995 m. Branduolinių bandymų byloje atsakovas apskritai nebuvo įvertinęs tarpvalstybinės veiklos poveikio aplinkai, ir ieškovas iškelė argumentą, kad pareiga atlikti poveikio aplinkai vertinimą yra tarptautinės paprotinės teisės dalis. Tai parodo, kad tose labai retose TTT perduotose bylose vis dar nėra tarpvalstybinio PAV atlikimo praktikos vienodumo.

- 2) Taip pat nėra įrodymų, kad valstybės iš tikrųjų vykdo tarpvalstybinio PAV reikalavimus, nustatytus visose minėtose tarptautinėse sutartyse. Pavyzdžiui, 1991 m. Antarkties sutarties (1991) Antarkties aplinkos apsaugos protokole nurodyta, kad valstybės nėra realiai verčiamos atlikti PAV⁹.

Tai, kad nėra realios valstybių praktikos, susijusios su tarpvalstybinio PAV atlikimu, įrodymų, sudaro *D. Bodansky, J. H. Knox ir B. D. Leopard* kritikos pagrindą – teigiama, jog dauguma normų, teisininkų suvokiamų kaip paprotinės teisės apraiškos, atsispindi ne faktinėje valstybių praktikoje, o tik tarptautinių sutarčių, de-

klaracijų, nacionalinių įstatymų nuostatose kaip siekiamybė. Iš tiesų, nepaisant daugybės tarptautinių regioninių sutarčių, deklaracijų ir nacionalinės teisės aktų, kurie reikalauja PAV, nėra konkrečių pareigos atlikti tarpvalstybinį PAV laikymąsi realioje valstybių praktikoje įrodymų. Atvirkščiai, yra įrodymų, kad valstybės šios normos nepaiso. Tai, kad nėra valstybės praktikos įrodymo, mokslininkų nuomone, neleidžia pareigai atlikti tarpvalstybinio poveikio aplinkai vertinimą pasiekti tarptautinės paprotinės teisės normos statusą.

Yra doktrininė kryptis (labiausiai išvystyta JAV), kad nesant valstybių praktikos elemento yra įmanoma atitinkamą normą priskirti bendrųjų teisės principų kategorijai (remiantis tuo, kad bendrieji teisės principai nereikalauja atskiro valstybių sutikimo ar konkrečių veiksmų, jie yra įpareigojantys, nesvarbu, ar valstybė juos priėmusi ir ar jų laikosi). Toks požiūris yra ydingas, nes visų pirma papročio egzistavimui patvirtinti nėra būtina absoliutaus visų pasaulio valstybių pritarimo ir praktika, visų antra, bendrieji teisės principai turi plačią taikymo sritį ir yra ilgalaikiškesnė ir konservatyvesnė kategorija nei paprotinė teisė, todėl tokios aplinkosauginės pareigos kaip tarpvalstybinio PAV atlikimas priskyrimas jiems turėtų būti sunkiau įrodomas, nei atitinkamo papročio egzistavimas.

Išvados

Dėl faktinės valstybės veiklos ir *opinio juris* įrodymų pakankamumo yra įmanoma teigti, kad pareiga įvertinti poveikį aplinkai tarpvalstybiniame kontekste yra tarptautinės paprotinės teisės dalis. Galbūt vis dar trūksta nepaneigiamų faktinės

⁹ Susirūpinimą kelia tai, kad PAV sistema neveikia taip gerai, kaip turėtų, atsižvelgiant į nevienodą vertinimų atlikimo praktiką. Pvz., JAV ir Australijos vertinimai sudarė 60 proc. visų 1988–1999 m. atliktų vertinimų. Iki 1999 m. kovo 12 iš 27 šalių nėra parengusios jokių vertinimų; taip pat buvo atlikti 61 pradiniai aplinkosaugos vertinimai ir tik aštuoni išsamūs vertinimai. Pasak ASOC [Antarktidos ir Pietų vandenyno apsaugos grupė], „yra aišku, jog šis skaičius netiksliai atspindi atskirų veiklų, kurios įvyko per pastaruosius dešimt metų, skaičių.“ (Plačiau: [35; 1147])

valstybių veiklos įrodymų, bet tie patys įrodymai, patvirtinantys *opinio juris* egzistavimą, taip pat rodo, kad tarptautinė bendrija visuotinai ir neabejotinai tiki privalomuoju šios koncepcijos pobūdžiu. Darytina išvada, kad TTT sprendimas *Celiuliozės fabriko* byloje įtvirtina šią egzistuojančią normą. Po šio sprendimo nebe galima teigti, kad pareiga įvertinti poveikį aplinkai tarpvalstybiniame kontekste nėra griežtoji tarptautinė teisė (angl. *hard law*). Be abejo, netekusios vieno argumento, ginčijamą projektą vykdančios valstybės, pasinaudamos ta situacija, kad tarptautinė teisė neaptaria procesinių PAV niuan-

sų (t. y. nenusako, kaip valstybė turi elgtis laikydamosi pareigos atlikti PAV) dabar gali teigti, kad aplinkybės apskritai nereikalauja atlikti PAV (t. y. tarpvalstybinės žalos rizikos nėra) ar ginčyti (kaip tai darė Urugvajus *Celiuliozės fabriko* byloje), kad reikalingas PAV iš tikrųjų buvo atliktas, bet tai – atskiros analizės tema. Kol kas konstatuotina, kad pareiga atlikti poveikio aplinkai vertinimą, esant tarpvalstybinės žalos rizikai, yra procesinis tarptautinės paprotinės teisės reikalavimas, kurio privalo laikytis visos valstybės ir kurio pažeidimas yra pagrindas taikyti laikinąsias apsaugos priemones.

LITERATŪRA

Norminė medžiaga

1. Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas, 1996 m. rugpjūčio 15 d. *Valstybės žinios*, 1996, nr. 82-1965.

2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lenkijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste, 2004 m. gegužės 27 d. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 92-3353.

3. Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija dėl Lietuvoje ir jos kaiminystėje planuojamų statyti atominėjų elektrinių saugos, 2011 m. kovo 17 d. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 34-1600.

4. Tarybos direktyva dėl tam tikrų valstybės ir privačių projektų poveikio aplinkai vertinimo 85/337/EEB bei ją panaikinanti Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/92/ES.

5. Tarptautinio Teisingumo Teismo statutas. In VADAPALAS, V., *Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 281–295.

6. Antarkties sutarties 1991 [interaktyvus] Antarkties aplinkos apsaugos protokolas [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.unep.ch/regionalseas/legal/antarctic.htm>>.

7. Association of South East Asian Nations (ASEAN) documents [interaktyvus]. Convention for the Protection of the Natural Resources and Environment of the South Pacific Region 1986 [žiūrėta 2012-

02-24]. (Prieiga per internetą: <<http://sedac.ciesin.org/entri/texts/natural.resources.south.pacific.1986.html>>) and Agreement on the Conservation of Nature and Natural Resources 1985, Article 16(2) Prieiga per internetą: <<http://www.aseansec.org/1490.htm>>.

8. Jungtinių Tautų biologinės įvairovės konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 69-1662.

9. Deklaracija: United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) [interaktyvus]. Rio Declaration, 1992 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/LSP/files/Agenda21.pdf>>; plačiau: Jane Holder, Environmental Assessment. The Regulation of Decision Making 2006 p. 53.

10. Jungtinių Tautų Europos ekonominės komisijos (UNECE) konvencija: Espoo konvencija dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (Espoo, 1991). *Valstybės žinios*, 1999, nr. 92-2688.

11. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija (United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS). *Valstybės žinios*, 2003, nr. 107-4786.

12. Kuwait Regional Convention for Co-operation on the Protection of the Marine Environment from Pollution, 1978, art. XI.

13. MERCOSUL Basic Guidelines of Environmental Policy [interaktyvus]. MERCOSUL Resolution 10/94, 1994 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <

520&channel=secretaria> (nuoroda „Diretrizes Básicas em Materia Ambientais“).

14. Nordic Environmental Protection Convention, 1974 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.ecolex.org/server2.php/libcat/docs/TRE/Multilateral/En/TRE000491.txt>>.

15. Regional Convention for the Conservation of the Red Sea and Gulf of Aden Environment, 1982, art. XI (1).

16. Rezoliucija: The United Nations Environmental Programme's (UNEP) Principles on Shared Natural Resources – General Assembly Resolution 34/186 of 18 December 1979. Balsavimo rezultatai: [interaktyvus. Žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r34.htm>>.

17. Rekomendacija: Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD) [interaktyvus] C(79)116 – Recommendation of the Council on the Assessment of Projects with Significant Impact on the Environment, 1979 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://webnet.oecd.org/oecdacts/Instruments/ListBySubjectView.aspx>> ir OECD Coherence in Environmental Assessment Executive Summary, 1999. Prieiga per internetą: <<http://www.oecd.org/dataoecd/13/44/1884083.pdf>>.

18. Stokholmo konferencijos deklaracija žmogaus aplinkos klausimais (Patvirtinta 1972 m JTO rezoliucija 2995 (XXVII)). Balsavimo rezultatai: [interaktyvus. Žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/Depts/dhl/resguide/r27.htm>>.

19. Sprendimas: The United Nations Environmental Programme's (UNEP) [interaktyvus]. Goals and Principles of Environmental Impact Assessment – Governing Council Decision 14/25 of 17 June 1987 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=100&ArticleID=1658>>.

20. TTK dokumentai: 2001 m. Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės komisijos straipsnių projektas dėl tarpvalstybinės žalos nuo pavojingos veiklos prevencijos su komentarais [interaktyvus]. Official Records of the UN General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No. 10 (A/56/10) [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_7_2001.pdf> bei <http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_7_2001.pdf>

21. TTK dokumentai: TTK rekomendacija Būdai ir priemonės padaryti paprotinės teisės įrodymus lengviau prieinamus (Ways and Means for Making the Evidence of Customary Law More Readily Available) [interaktyvus]. Yearbook of the Int'l Law

Comm'n, 2nd sess., June 5 – July 29, 1950, vol. II, U.N. Doc. A/1316, 367, par. 24-94, 1957. [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <http://untreaty.un.org/ilc/guide/1_4.htm>.

22. World Bank's Operational Manual [interaktyvus]. Operational Directive 4.01- Environmental Assessment, Jan. 1999 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/PROJECTS/EXTPOLICIES/EXTOPMANUAL/0,,contentMDK:20064724~menuPK:64701637~pagePK:64709096~piPK:64709108~theSiteePK:502184,00.html>>.

23. InterAmerican Development Bank (IDB) Operation Policy [interaktyvus]. Private Sector Department of the Inter-American Development Bank, *Guideline for Environmental Impact Assessment*, 1 Mar. 1999, [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <http://www.iadb.org/pri/PDFs/B_EIA.pdf>.

24. Asian Development Bank (ADB) Safeguard Policy [interaktyvus]. *Safeguard Policy Statement*, 19 June, 2009 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.adb.org/Documents/Policies/Safeguards/Safeguard-Policy-Statement-June2009.pdf>>.

25. African Development Bank (AfDB) Social Assessment Procedures [interaktyvus]. *Integrated Environmental and Social Assessment Guidelines*, 1–2, October, 2003 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Policy-Documents/Integrated%20Environmental%20and%20Social%20Impact%20Assesment%20Guidelines.pdf>>.

26. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) [interaktyvus]. Performance Requirement: *Environmental and Social Policy*, 15 May, 2008 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.ebrd.com/downloads/research/policies/2008policy.pdf>>.

27. JAV nacionalinės aplinkosaugos politikos įstatymas (National Environmental Policy Act/NEPA) of 1969 42 U.S.C.A., § 4332(C) (West 2010). (plačiau: Jonathan R. Nash, *Environmental Law and Policy: the Essentials*, p. 130, 2010).

28. North American Agreement on Environmental Cooperation, art. 10(7), Sep. 14, 1993, 32 I.L.M. 1545.

29. North American Commission for Environmental Cooperation Council [interaktyvus]. Draft North American Transboundary Environmental Impact Assessment Agreement, 1997 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <http://www.cec.org/Storage/92/8900_Draft-TEIA_Agreement-Oct97_

en.doc>. ir <<http://www.cec.org/Page.asp?PageID=122&ContentID=1906&SiteNodeID=366>>.

Specialioji literatūra

30. BASTMEIJER, Kees; KOIVUROVA, Timo. *Theory and Practice of Transboundary Environmental Impact Assessment*, 2008.

31. BODANSKY, Daniel. *The Art and Craft of International Environmental Law*, 2010.

32. D'AMATO, Anthony; ENGEL Kirsten, eds. *International Environmental Law Anthology*, 1996.

33. DI LEVA, Charles E. International Environmental Law and Development, 10 *Geo. Int'l Env'tl. L. Rev.*, 1998.

34. GRETHEL, Aguilar Rojas; O. IZA, Alejandro; BONILLA, Mariana Cedeño. *Evaluación de Impacto Ambiental Transfronteriza en Centroamérica: Lineamientos Generales*, 2006.

35. HUNTER, David; *et al.* *International Environmental Law and Policy*, 2007.

36. KNOX, John H. Assessing the Candidates for a Global Treaty on Transboundary Environmental Impact Assessment, 12 *N.Y.U. Env'tl. L.J.*, 2003.

37. LEPARD, Brian D. *Customary International Law: A New Theory with Practical Applications*, 2010.

38. LOUKA, Elli. *International Environmental Law, Fairness, Effectiveness and World Order*, 2006.

39. PAYNE, Cymie R. Pulp Mills On The River Uruguay: The International Court Of Justice Recognizes Environmental Impact Assessment As A Duty Under International Law, April 22, 2010. *American Society of International Law Insight*, Vol. 14, No. 9, April 22, 2010.

40. PREISS, Erika L. The International Obligation to Conduct an Environmental Impact Assessment: The ICJ Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project, 7 *N.Y.U. Env'tl. L.J.*, 1999.

41. RAGULSKYTĖ-MARKOVIENĖ, Rasa. *Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. Vilnius: Eugrimas, 2005.

42. ROBINSON, Nicholas A. International Trends in Environmental Impact Assessment, 19 *B.C. Env'tl. Aff. L. Rev.*, 1992.

43. SHAW, Malcolm N. *International Environmental Law*, 2008.

44. WATHERN, Peter; *et al.* *Environmental Impact Assessment: Theory and Practice*, 1988.

Praktinė medžiaga

45. Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (*Hungary v. Slovakia*), Judgment, 1997 I.C.J.

46. MOX Plant case (*Ireland v. United Kingdom*) [interaktyvus]. Provisional Measures, ITLOS No. 10, 2001 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.itlos.org/index.php?id=102>>.

47. MOX Plant case (*Ireland v. United Kingdom*) [interaktyvus]. Permanent Court of Arbitration, Tribunal established under Annex VII of the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS): Order No. 6 2008 [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: <http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?pag_id=1148>.

48. Nuclear Tests Case (*Australia v. France*) Judgment, 1974 I.C.J., and Nuclear Tests (*New Zealand v. France*), Judgment, 1974 I.C.J.

49. Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Court's Judgment of 20 December 1974 in the *Nuclear Tests (New Zealand v. France) Case*, (1995) I. C. J. 288, par. 6.

50. Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (*Argentina v. Uruguay*), Provisional Measures, ICJ Reports (2006).

51. Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (*Argentina v. Uruguay*) (2010) I.C.J. (separate opinion of Judge Cancado Trindade).

52. Southern Bluefin Tuna Cases (*New Zealand v. Japan; Australia v. Japan*) [interaktyvus]. Provisional Measures ITLOS No. 3 & 4 (1999) [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga per internetą: < <http://www.itlos.org/index.php?id=62>>.

53. Continental Shelf (*Libyan Arab Jamahiriya/ Malta*), (1985), I.C.J. pp. 29-30, par. 27.

54. Jurisdictional Immunities of the State (*Germany v. Italy: Greece intervening*) (2012) I.C.J. [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16883.pdf>>.

STATUS DER PFLICHT ZUR DURCHFÜHRUNG DER GRENZÜBERSCHREITENDEN UMWELTVERTRÄGLICHKEITSPRÜFUNG IM VÖLKERRECHT

Jolanta Apolevič

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Umweltverträglichkeitsprüfung ist ein wichtiges Rechtsinstrument des internationalen Umweltrechts. Dennoch sind sich die Staaten über den Status der Umweltverträglichkeitsprüfung im Völkerrecht uneinig: Lässt sich die Pflicht zur Durchführung der grenzüberschreitenden Umweltverträglichkeitsprüfung aus Völkergewohnheitsrecht oder dem allgemeinen Rechtsgrundsatz des Völkerrechts entnehmen (diese Frage sollte aktuell *inter alia* in den internationalen Beziehungen zu den Nichtvertragsstaaten des Espoo-Übereinkommens z.B. Russland sein)? Der Internationale Gerichtshof fällt im Jahre 2010 das für die Umweltverträglichkeitsprüfung wichtigste Urteil in einem Fall von Zellstoffanlagen an einem Fluss in Uruguay (*Argentina v. Uruguay*). Der Internationale Gerichtshof hat entschieden, dass die Pflicht zur Durchführung einer grenzüberschreitenden Umweltverträglichkeitsprüfung „allgemeine völkerrechtliche Verpflichtung“ ist, wenn das Projekt eine Bedrohung für die grenzüberschreitende Beschädigung darstellt. Leider hat der Gerichtshof nicht die genaue Natur dieser Verpflichtung präzisiert und analysiert und hat nicht klargestellt ob die Pflicht zur Durchführung einer grenzüberschreitenden Umweltverträglichkeitsprüfung sich zu dem Völkerge-

wohnheitsrecht zuordnen lässt. Im Artikel wird das Problem des Status der Pflicht zur Durchführung der grenzüberschreitenden Umweltverträglichkeitsprüfung durch die übliche Mittel und Methoden des Völkerrechts, besonders der Rechtsprechung des Internationalen Gerichtshofes, zum Nachweis der Existenz des Völkergewohnheitsrechts erörtert: u.a. durch nationale Gesetze und Rechtsprechung, die das Element der Staatenpraxis bezeugen, durch die Rechtsüberzeugung der Staaten, durch die völkerrechtliche Verträge und die Akte internationaler Organisationen, durch die Bestimmungen der einseitigen Erklärungen. Außerdem werden im Artikel die wichtigste für die dargestellte Problematik Lehremeinung, einschließlich Berichte und die Kodifizierungsarbeiten der UN-Völkerrechtskommission beigebracht und die Schlussfolgerung gezogen, dass mangels Beweise über die Staatenpraxis jedoch möglich festzustellen ist, dass die Pflicht zur Durchführung der grenzüberschreitenden Umweltverträglichkeitsprüfung das Völkergewohnheitsrecht bildet. Dieses Völkergewohnheitsrecht verpflichtet alle Subjekte des Völkerrechts dessen Verletzung die Grundlage zur Anwendung der vorläufigen Schutzmaßnahmen bildet.

Iteikta 2012 m. vasario 23 d.

Priimta publikuoti 2012 m. kovo 28 d.